

AMERIKAI DETEKTÍVIRODALOM

ACÍM MEGTÉVESZTŐ. Tudniillik az irodalom fogalmával kapcsolatban. Épp annyira megtévesztő, mint a „christian science“, amely nem keresztény és nem tudomány. De Amerika a szélsőségek hazája s a jelszó tömör elhithető erejében nem az a fontos, hogy megfelel-e az igazságnak, hanem hogy könnyen megjegyezhető-e. Annyi bizonyos, hogy van egy amerikai műfaj, amelyet detektívirodalomnak neveznek. Azok az európaiak, akik még ma is inkább előítéleteik szemüvegén át nézik Amerikát, mint a tárgyilagos érdeklődés elve alapján, készek azt a kijelentést tenni, hogy Amerika csak detektívirodáimat alkotott. Ami egyéb irodalmat teremtett, az kivétel. Természetesen helytelen szempont. Oswald Spengler ugyan azt állítja, hogy az amerikai irodalom visszhangja az európainak, — azt hiszem lényegben helyes a megállapítása — de megjegyzése végeredményében magában foglalja azt az állítást, hogy az amerikai irodalom, ha utáncat is, az alkotó ösztön megnyilatkozása s nem kizárólag a felszínes olvasó sekélyes, ám izgalmat hajszoló érdeklődésére számító ügyesség.

A detektívirodalom terén nincs ország, amely verné Amerikát. Conan Doyle labirintus történetei voltaképpen Edgar Allan Poe detektívtörténeteinek technikai folytatásai vagy módosításai. De nemcsak azért vezet Amerika ezen a problematikus téren, mert egyik költői lángelméje felfedezte a detektívtörténet bonyolult romantikáját. Ez nem igazolná elsőbbségét. A tényállás az, hogy a detektívirodalom nemcsak nagyüzeme Amerikának, hanem fogyasztóit valósággal híveknak kell minősíteni, akik függetlenül társadalmi osztályuktól, műveltségüktől, fanatikusan vallják ennek az úgynevezett irodalomnak szükségességét. Ezt a detektívirodáimat gyakran „mystery“ irodalomnak is nevezik, abból az egyszerű, majdnem azt mondhatnám együgyű feltevésből kiindulva, hogy így, regény útján, a misztikum nélküli életből mégis kicsalják a titokzatosság szenzációját. Woodrow Wilson például patológiai mohósággal olvasta a detektívirodáimat, s ha Mr. James J. Brown, a telekügynök, a napi lótasfutástói kimerülve s a vacsora emészthetlenségét ellensúlyozva egy ilyen rejtélyes történet felcsigázó cselekményébe menekül, önmagát azzal vigasztalhatja, hogy Wilson, az államférfiú és történettudós, így szórakoztatta fáradt idegeit. A legtöbb esetben azonban erre az önvigaszra nincs szüksége. Eszébe sem jut azon tételödni, hogy kíváncsiságában van-e értelem, tekintettel arra, hogy izgalmat kap a kielégülésben.

A detektívirodalom nem tévesztendő össze az európai ponyvaregényekkel. A ponyvaregény feudális csökevény irodalmi értelem-

ben; a detektívirodalom ellenben a civilizációt öntudatosan hangoztató embernek önámító betűhalmaza. A ponyvaregény pálinka; a detektívirodalom nyers, ravasz cocktail. A ponyvaregény technikája rendesen csapnivalóan rossz; a jellemzés logikája egyáltalában nem számít; naívsága inkább érzelmi együgyűség, mint öntudatos becsapás. A detektívirodalomnak ezzel szemben rendszerint kitűnő a technikája; írói súlyt helyeznek a pszichológia törvényeinek látszólagos betartására; naívsága inkább intellektuális éretlenség, mint tájékozatlanság. A ponyvaregény az értelmi analfabéták romantikus mákonya; a detektívirodalom élménykompenzációja azoknak, akik nem tudnak paraszti módra naivak lenni, de bizonyos szempontból infantilizmusuk elvitathatatlan. A ponyvaregény hazudik; a detektívirodalom csal.

Az amerikai olvasó, úgylátszik, szereti, ha megcsalják. Nem hisz a kísértetekben, de azt a sejtését érezteti, hogy hátha mégis vannak kísértetek. Elítéli a gyilkosságot, de semmi sem érdekli jobban, mint egy detektív- vagy „mystery“ történet gyilkossági bonyodalma. Megindító primitívséggel követi a történet menetét, pupillája kitágul, amikor a harmadik oldalon már megöltek valakit, s ki kell sütni, hogy pusztán anyagi érdek vagy szerelem, esetleg családi bosszú vagy Isten tudja micsoda volt a gyilkosság indítóoka. A detektívetek, rendőröket, rendőrkutyákat, riportereket lázasan követi a nyomozásban. Fellélekzik, amikor az igaztalanul vádolt férfi tisztázza magát a gyilkosság vádja alól. Ökölbe szorul a keze, amikor az igazi gyilkos visszaél egy ártatlan leány jóhiszeműségével. S amikor végül a négyszázadik oldalon, mindenféle izgalmak után, sikerül az ezerfelé ágazó keresztrejtvényt megfejteni, azaz az író felvilágosítása alapján megtudja, hogy ki gyilkolt s miért gyilkolt és hányszor gyilkolt, akkor azzal a tudattal teszi le a könyvet, hogy az érte fizetett két dollár ötven centet nem kell sajnálnia. „Good time“-ja volt. Szóval jól mulatott. Pénzéért megkapta az ellenértékét.

Eszes és tapasztalt embereket ismerek, akik az effajta történetekért élnek-halnak. Hatásuk alatt úgy viselkednek, mintha az ördög szállta volna meg őket. Irodalmi színházakban is — talán üzleti okoknál fogva, mert az irodalom és a színház és az üzlet olykor furcsa módon találkoznak — színre hoznak „mystery“ darabokat, s másnap a kritikusok, nem is bocsánatkérés kíséretében, kimerítően foglalkoznak a darabbal s a szereplőkkel. Ali lehet ennek az oka? Oktalanság volna azt állítani, hogy ezeknek a kritikusoknak nincs irodalmi ízlésük. Persze, vannak irodalmi prostituáltak, de másutt is vannak. A helyzet az, hogy jóízlésű, kitűnően felszerelt irodalmi kritikusok is meggyőződéssel elfogadják az effajta irodalmat. Olyan műfajnak tekintik, amelynek létjogosultságát nem szabad elvitatni. A szórákozás olyan forrásának nézik, amely üdítő. Hogy lehet az üdítő, ami nem tiszta és friss? Hogy lehet az irodalmi műfaj, ami, hogy úgy mondjam, komoly irodalmi szempontból fajtalan? Az az ember, aki ügyel arra, hogy miként válogatja meg barátait, miért nem eléggé óvatos olvasmányai megválogatásában? Mi a magyarázata annak, hogy ezek a könyvek milliószámra fogynak el, s mozi formájában

még züllöttebb módon kerülnek a közönség elé? Szinte felfoghatatlan, hogy kultúrámerikai otthonban William James ismert pszichológiai műve mellett ott legyen egy könyv, amelynek esetleg az a címe, hogy ki ölte meg a kaliforniai aranyásó newmexicói unokáját.

„Frontier“ hajlammak nevezik azt az amerikai tulajdonságot, amely magában foglalja a nyersséget és bátorságot, az úttörők kíméletlenségének regényességét, azt a barbár szabadságot, amely lehetővé tette, hogy a legkétségbeejtőbb körülmények közepett a vad, ki nem aknázott, mindent ígérő amerikai kontinensen megteremtődjék olyan civilizáció, amely sok tekintetben csakugyan eltér az európaítól. A körülmények úgy alakultak, hogy a harc technikája megváltozott, bizonyos megállapodottság következett be, ellenben a vérben, az idegekben még ott él ezeknek a küzdelmeknek valósága. Ennek a valóságnak szellemi genre-je a detektív- és „mystery“ irodalom, a cowboy-romantika, a miszticizmust hajszólo érzelgősség, a szellemek keresése, a lovagias gesztus nyugatamerikai formája, a titokzatos útszéli viskók és kastélyok regényessége. Ma már az amerikaiak nem élhetnek úgy, mint elődeik, de az a hajlamuk, hogy naívnul dramatizálják az életet, hogy a hiszékenység értelmi ellenőrzése nélkül bedűljenek a leglehetőlenebb feltevéseknek (mert valamikor ezek a feltevések mégis lehetőknék bizonyultak), hogy a sors sötéttségében meglássák a különös színű lidércfényt, amiben az a logikus, hogy ki nem alakult műveltségük bizonytalan judiciumánál fogva a végtelen is elérhetőnek látszott, — mondom, ez a hajlamuk nem szűnt meg. A tudomány megöli a felszínes valóság érdekességét, főként Amerikában, az alkalmazott tudomány országában. Viszont az amerikai, a maga módján, nem tud meglenni érdekesség nélkül; s ha már izgalom-éhségét nem tudja kielégíteni a mindennapi élet tucatküzdelmében, tehát pótlékot keres a detektív- és „mystery“ irodalomban.

Amellett, azt hiszem, van egy másik magyarázata is ennek a detektívirodalom-láznak. Ezt az angolszász lélekben vélem megtalálni. Az angolszász természet rabszolgája a tényeknek. Ám nem lehet csupán a tények levegőjében élni. Az emberi léleknek is megvan a maga természetes levegőösszetétele, amely nélkül megfullad. Az értékes angol irodalomban, elsősorban költészetben, sokkal több az érzelmi elem, mint a hasonló színvonalú francia irodalomban. A francia kiéli érzelmeit az életben, az angol a gesztikulálástól való félelmében visszafojtja, de mégsem mellőzheti. Innen ered a Shelley- és Keats-szerű költők eltagadhatatlan lírai gazdagság; innen ered, hogy a Verlaineek érzelmi tüntetése kivétel a francia irodalomban. Az érzelemnek együgyű felfedezéséből a képzeletnek lesz abszurd kiaknázása. Ezt a szerepet tölti be az angol és amerikai olvasókkal való relációban a detektívirodalom. Ne feledjük el, hogy az úttörők Amerikában jórészt angolszászok voltak, s még ma is az ország ízlésének, gondolkodásának alapvető lényegét az angolszász múlt határozza meg. S amit Amerika felszívó erejének neveznek, az tulajdonképpen semmi egyéb, mint a nem angolszász bevándorló mesterkéltn felolvadása a nyersen megváltozott angolszász ízlésben, vérmérsék-

letben. Szóval az angolszász természet külsőleg megnyilatkozó érzelmi és képzeletbeli érzéketlenségének tudom be, hogy kárpótlást keres a detektív- és „mystery“ irodalom ravaszul, sőt ügyesen feltálat érzelmi és képzeletbeli összevisszaságában. Eugéne Sue-t az intelligens kontinentális európai nem olvassa; ellenben a Nick Carterek a maguk ezer és egy variációival őszintén szórakoztatják azokat az amerikaiakat is, akik egyébként tanultak, képzetek s gyakran felette állnak a tucatízlésnek és gondolkodásnak.

Alighanem harmadik magyarázata is van annak, hogy ez az irodalmi szempontból selejtes nyomtatott anyag miért hat annyira az amerikaiakra. S ez szorosan összefügg játékos természetükkel. A tipikus amerikai szólásmódok, „gambler“, „life is a game“, „you bet“ stb., annak az illusztrálására szolgálnak, hogy az amerikai szereti a kockázatosságot, sőt ennek a szenvedélyének tudatában van. Ez az ő mersz-pszichológiájuk. Merni kell, bátornak kell lenni, s miután ők sokat mertek és sokat tettek, ennél fogva ezt a pszichológiájukat még önteltségnek sem lehet nevezni, hanem énjük természetes kifejezésének kell tekinteni. Nyüvánvaló, hogy a detektívirodalomban az amerikai hangsúlyozású briganti vakmerőségnek nagy szerepe van. Ahogy egy gyilkos végrehajtja tettét s kikerüli a rendőrséget, ahogy egy drága nyakéket elrejt a tolvaj, ahogy a betörő kidolgozza tervét s keresztülviszi, ahogy a kozmetikai lelküsmerető hölgy (mert más lelkiismerete nincs, mint az arc és termet csinosítása tőkésítendő célból) együttműködik az alvilági hőssel, ahogy a „^master-mind“ megszervezi a kifosztás hadjáratát s ahogy a hatóságok, hasonló mentalitással, de persze a társadalom érdekeinek megvédésével, kiszimatolják a gyilkosok, betörők, tolvajok, útonállók stratégiai pontjait s végül letartóztatják őket a megfelelő időben elsütött revolverek segítségével, mindebben benne van az életet érdekes, talán veszedelmes, de mindenképpen játéknak tekintő amerikainak lelki visszhangja. S miután a gyilkost vagy általában a törvényszegőt a detektívirodalom szabályainál fogva előbb-utóbb elfogják, az erkölcsi igazságszolgáltatás gyönyörűségét ugyancsak élvezheti az amerikai olvasó, ami egyértelmű saját lelkiismerete megnyugtatásával.

Európai kultúrájú ember sok mindent megért Amerikában, sőt sok mindent, kellő tapasztalat után s kellő tárgyilagossággal, a körülmények figyelembe vétele mellett, hajlandó helyeselni is. De képtelen, hacsak nem opportunizmusból kétszínű, behelyezkedni annak a művelt amerikainak lelki világába, aki nem teszi be az ajtót a detektívirodalom előtt. Igyekszik megérteni annak az ízléshiánynak és primitív szenzációt hajszólo kíváncsiságnak lélektanát, de képtelen azonosítani magát azzal a hajlammal, amely az effajta lelki ételt megemésztetni tudja. S ezt a kérdést nem lehet elintézni a chacun á son goût elvével, mégpedig azért nem, mert kulturális szempontból a detektívirodalom értékelésében az ízlés nem érvényesül, pusztán az idegrendszernek olyan láza, amelytől az esztétikailag művelt intellektuális fegyelem feltétlenül idegenkedik.

Cleveland, Ohio.

REMÉNYI JÓZSEF